

De sydfynske stednavne.

Dr. phil. Marius Kristensen.

Ved Sydfyn forstaar vi her væsentlig Gudme, Sunds og Sallinge herreder og den sydligste del af Båg herred.

Stednavnene i Danmark kan næppe føres længere tilbage end til jernalderen. Vi ved jo nok, at landet har været beboet længe før, men bebyggelsesforholdene synes at være blevet helt andre i jernalderen, og det er først disse senere bebyggelsesforhold, som afspejler sig i stednavnene.

Oldsagsfundene fra den ældre jernalder stammer væsentlig fra den nordlige del af Sydfyn. Vi har en række betydelige fund fra Flemløse, Hårby, N. Broby, Vejlev, Hillerslev, Espe, Ringe, Gislev, Gudbjerg, Gudme og Hesselager sogne, og dersom der er noget i den tanke, som nylig er fremsat, at runebrakteaterne findes langs med handelsvejene, må en sådan handelsvej i mellemjernalderen have gået fra Assens (Flemløse) over Ringe (Rynkeby) til Lundeberg (Hesselager, Broholm, Lundeberg) med en sidevej til Nordfyn (Odenseegnens rige brakteatfund). Derimod har den ældre jernalder kun efterladt sig få og ringe minder syd for denne strækning. Dette stemmer mærkværdig nøje med stednavnenes vidnesbyrd.

Ser vi først på sognenavnene, da falder Sydfyn af sig selv i tre skarpt adskilte områder.

Sydligst har vi Skærningerne og Tåsing med Bregninge, Gesinge, Stramløse og Hellev — en lille udskilt gruppe af gamle, til dels ældgamle navne.

Dernæst har vi torp-området fra vest til øst: Håstrup, V. Åby. Åstrup, Krarup, Hunstrup, Ulbølle, Kværndrup, Stenstrup, Ollerup, Kirkeby, Sørup, Vejstrup, Skårup (med enkelte naturnavne: Svanninge (ældre Swanæwik). Horne, Holme (Hågerup), Lunde, Tved, Ore).

Og nord derfor har vi igen gamle navne: Flemløse, Køng (Køinge), Jorløse, V. Hæsing, Lyndelse, Vejlev, Allested, Hillerslev, Ø. Hæsing, Vantinge, Gestev, Herringe, Ringe (Redinge), Ryslinge, Gislev, Gudbjerg, Svinninge, Gudme (Gudum), navne af et helt andet præg. Også her er der enkelte naturnavne og nogle på — by.

Går vi videre og ser på de landsbyers navne, som ikke har kirke, vil det vise sig, at der naturligvis også er *torpnavne* i den nordlige stribe, idet der naturligvis også her er sket senere udflytninger, men der findes ikke så få gamle navne også udenfor Kirkebyerne, og ofte er disse måske sognets oprindelige bygd, således Vittinge i N. Broby, Tørringe og Ølsted i S. Broby, Sallinge i Hillerslev, Findinge i Espe, Boltinge og Sødninge i Ringe. Helt anderledes er forholdet i *torp*-området, kun lige i nordranden finder vi her navne som Millinge i Svaninge, Lydinge og Fleninge i Trolleborg (Holme) og Krarup, ellers er det *torp*, = *bølle*, = *rød*, = *tved*, = *holt* helt igennem.

Stednavnene fortæller os da, at der i Sydfyn nordligst er et område, som allerede tidlig havde faste

bygder, dernæst et område, som først senere er opdyrket, og i et hjørne af dette område en gammel bygd (Skærningerne), som formodentlig har stået i forbindelse med den gamle bygd på Tåsing.

Hvorfra ved vi nu, at dette er således? Kan *torp*-bygden ikke være lige så gammel som *lev*- og *inge*-bygderne?

At *inge*-byerne er et ældgammelt lag, er alle enige om, fordi denne art navne forekommer overalt i de lande, hvor fra gammel tid gottonske folk har boet, altså ikke blot i Danmark eller Norden, men i England, Holland, Tyskland osv.; derimod mangler de i alle nybygder, i Finland og på Island f. eks. Ved *lev* og *torp* har vi en mulighed for sammenligning af anden art. Forleddet er i bægge disse grupper i reglen et personnavn, men disse personnavne er ved *lev* altid ældgamle, medens vi ved *torp* ikke sjældent har helgennavne (Nielstrup, Pederstrup), hvad man ikke kan forstå på anden måde, end at de på *lev* er betydelig ældre. Forskellige forhold gør det sandsynligt, at *torp*-bygderne først begyndte at komme til i vikingetiden, og at de begyndte i Sønderjylland. Dær finder vi nemlig aldrig helgennavne foran *torp*. Til gengæld har vi dær flere herreder med *torp*-navn (Tyrstrup, Rangstrup, Strugstrup), hvad vi aldrig finder nord for Kongeåen. Også det, at landsbyerne på *inge* og *lev* (og *løse*) langt hyppigere er sognebyer end de på *torp*, vidner om deres større anseelse og ælde. Der kan i virkeligheden slet ikke være tvivl om dette.

Gennemgår vi de enkelte navne, viser det sig, at de på *inge* og *løse* er så gamle, at de allerede i de ældste optegnelser er uforståelige. Hvad forleddet er,

kan næsten aldrig med sikkerhed eller endog blot med sandsynlighed fastslås. De sydfynske hører endda til de vanskeligst forståelige. Vi har på *=inge*: Ø. og V. Skærninge, Bregninge, Gesinge; Kong, Millinge, Lydinge, Fleninge, Ø. og V. Hæsinge, Vantinge, Sallinge (herredsby, men ikke sogneby), Vittinge, Tørringe. Findinge, Herringe, Ringe, Sødinge, Boltinge, Ryslinge og Svindinge. På *=løse* har vi, som udløsbere fra en stor nordfynsk gruppe, Flemløse, Jorløse Lyndelse og desuden vel Stramløse på Tåsing. Heller ikke de sydfynske navne på *=lev* er lette at tolke; der er Hellev på Tåsing (vel af Helge), Vejlev (af Vede?), Gestelev og måske Gislev (den ældste kendte form tyder ikke på *=lev*). I *Allested* har vi et mandsnavn, som vi også har i Allerup (og på Glavendrupstenen). Temmelig gamle er nok også navne på *=um* (hvor det er ældre hem — hjem), som Gudme, hvor forleddet er gud (der har vel været en helligdom for Gudme herred); mere usikre er Rudme, Rødme og Kerumtorp (Båg herred).

Ved navnene på *=by* er vi næsten aldrig i tvivl om forleddets betydning. Ofte er det et naturnavn, som Søby, Åby (jfr. Kirkeby); det kan være et retsnavn, som Nørby, Sønderby, i Rynkeby (Ringe sogn og ved Kerteminde) har vi vist et gammelt ord for kriger.

Torp-navnene har, som allerede omtalt; i reglen et personnavn til forled; i nogle er det tydeligt nok, som i Tygestrup, Nielstrup (helgennavn), Trunderup, Finderup, Gundestrup; og det samme gælder sikkert en stor del af de andre, selv om det er nu ikke brugte, ja undertiden ikke kendte navne. Henimod en femtedel har dog vist naturnavne eller lign.,

som Sørup (ældre dog Serup), Höjrup, Kværndrup. Sammen med torpnavnene går de andre benævnelser på udflyttersteder, -bøle (beslægtet med bol) og æryd, ærud (ryddet plads i skoven); vi har tre af hver slags i Sydfyn (Nybølle, Nakkebølle, Ryskebølle; Mulrød, Katterød, Rårud), ingen af dem med let forståeligt mandnavn til forled, hvad der ellers er almindeligt, f. eks. ved de mange langelandske æbøller.

Ældre bygdenavn opr. marknavn er vist ætofte; i Båg herred har vi Gamtofte (ældre Gamletofte), Saltofte og Voldtofte, som ser gamle ud; mindre sikkert er det med Hundtofte i Stenstrup s. Mark- og mosenavne har vi i Hesselager, Sandager og Haldager (kan være gamle); Ore (udmark, sogneby og i Ulbølle s.); æfælde i Søfælde (Krarup s.); og tved (Tved og Gultved, Løgtved, Køgtved, måske også Bjærned, Høed). Ore og Tved er vist ikke særlig gamle, så lidt som de på æmose (de to Bjørnemose, Nellemose, Løgismose).

Borgnavne har vi i Fåborg (ældre Foburgh, vist af fo, ræv), Svendborg (af svin d. v. s. vildsvin), Lundeberg og det forsvundne Wordburgh. Damsbo, Søbo og Skovsbo er vel fra først af gårnavne, og det samme gælder Kaldeko i Diernæs s., egl. Kaldekot — det kolde skur, et navn som findes rundt om i Danmark såvel som i England, og vel fra først af betegner en ladebygning uden arnested.

Rene naturnavne har vi på ænæs (Diernæs, Egense), ævig (Svaninge, egl. Svanevig), -slette (Drej slette), Tange, Holme (nu Trolleborg og i Gislev s.), -holt (lund, Tiselholt, Sandholt), Lunde, Espe (aspektrat), Höje, æbjærg, (Albjærg, Bobjærg, Gudbjærg, Glemsbjærg, Skallebjærg) og ækilde (Hvidkilde, Rød

kilde; Langkilde er vist egentlig Langkil, et agernavn). Som naturnavne er disse navne ofte gamle, men hvor tidlig de er brugt om bygd, er oftest tvivlsomt.

Af Sydfyns mange herregårdsnavne er en del allerede omtalt i det foregående, fordi de til dels er navne på landsbyer, som er gjort til hovedgårde. Jeg skal nu nævne dem med angivelse af, hvornår vi tidligst finder dem omtalt, og med bemærkninger til de ikke tidligere behandlede. Vi har da:

I Sallinge herred: Brobygård (1351), Ølstedgård (1583), Arreskov (ældre Arveskov, hørte 1248 til Abels arv), Gelskov (gel-gyvel? o. 1450), Sandholt (o. 1350), Damsbo (oprettet 1550), Søbo (o. 1400), Østrupgaard (1425), Stensgård (tilhørte Hartvig Sten o. 1275), Hvedholm (hvede?, et af de ældste herregårdsnavne på -holm, o. 1400), Brahetrolleborg (opr. Holme kloster, 1568 Rantzausholm, 1672 fik den sit nuværende navn, ligesom det forrige efter ejerens slægtsnavn), Holstenschus (1723, efter slægtsnavn, tidligere Finstrup 1314), Brændegård (oprettet 1588, men navnet ældre), Nakkebølle (1400), Rødkilde (1314) Flintholm (1506), Fjællebro (1462, egl. et bronavn), Nordskov (1495, men som navn på bøndergårde allerede 1386), Vejlevgård (1467), Lundegård (o. 1550).

I Sunds herred: Fruergård i Holmdrup (efter fru Anna Elisabeth v. Mülheim, død 1705), Bjørnemose (gl. bondegård), Hvidkilde (kgl. slot 1376), Nielstrup (o. 1340), Skjoldemose (1475), Løgtved (1372), Kroghenlund (kammerjunker v. Krogh, 1800), Langkilde, Egeskov (1405).

I Gudme herred: Rynkebygård (1358), Boltinggård (16 årh.), Lammehave (1419, egl. marknavn), Tøjstrup (Tygestrup 1407), Krumstrup (1333, opr.

bondegård), Glorup (1390), Anhof (efter Anne Rumohr, død 1694, tidligere navn Ovenskov), Rygård (af ryd. skovrydning, o. 1350), Hesselager (krongods 1231), Tiselholt (1525), Vejstrupgård (1359), Broholm (1326), Mulderup (15. årh.).

Vi kan lægge mærke til, at Sydfyn har mærkelig lidt af den navneskik, som kom op i det 16. årh., at danne herregårdsnavne af ejerens navn og *holm*, ja det eneste typiske navn af denne art, *Rantzausholm*, er endda igen forsvundet. Derimod har vi flere eksempler på ældre navne paa *holm*. Vi ser, at mange af de store gårde allerede tidlig har været i adelens eller kongehusets eje. Men hovedparten af navnene vidner dog om, at gården er opstået af tidligere bondebygd.

Vort væsentligste udbytte af denne gennemgang bliver dog, hvad vi så i begyndelsen, at en stor sammenhængende del af Sydfyn endnu kort før vikingetiden må have været en så godt som ubeboet skovstrækning, som selv til kirkebyer har måttet nøjes med nybygder med navne på *torp* og *bølle*.

